

אודות הסיפור "שלושת מסעותיו של הרשקה"

מבחן ההכרעה,
מאת: יצחק פרליס.
בתוך: דת הילד, בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, תשל"ח,
עמ' 63 – 64

יז

בשנה האחרונה שלפני המלחמה פירסם קורצ'אק שני סיפורים אופייניים: "כך אני מהרהר" ו"שלושת המסעות של הרשקה". שניהם מספרים על הרהוריו באותה שנה – ערב פרוץ המלחמה – ואחד מהם גם מרמז אולי על הכרעתו האישית לקראת הבאות. "כך אני מהרהר" הודפס לראשונה ב"החלוץ הצעיר" בשלושה המשכים, בחודשים ינואר – יוני 1939.¹

זהו סיפורו של המחבר עצמו: "אינני ישן בלילה וכך אני מהרהר. הרפתקאות שונות. יום אני יודע שכך לא היה, אבל בלילה אני חושב שזוהי אמת". בכמה וכמה גרסות ניתנים הרהוריו המכוונים לעשות משהו למען הצלת היהודים. הוא מסתתר תחת ספסל במטוס, מגיע בהיחבא אל מלך אנגליה ומסביר לו: "בני-אדם סובלים ענות וגם אבי ואמי בתוכם, כי רע מאוד ליהודים בגולה". הוא מבקש מהמלך רשויות עליה לארץ. המלך מסכים, אך שריו והגנרל מתנגדים, כי הערבים זועמים.

אך קיימת גם גרסה אחרת: הא הגיע לארץ עם עוד יהודים, הם בונים ומפתחים אותה. לימים באים המלך וילדיו ומופתעים מהמפעל, אך הערבים אינם מסכימים ונלחמים. אך הסוף יהיה "שהיהודים תהייה להם מדינה שלהם בארץ-ישראל".² הגרמנים יתחרטו שכך עוללו ליהודים ומזמינים אותם לחזור לגרמניה. אך היהודים אומרים:

"אין אנו רוצים. די כבר. כל-כך הרבה פעמים כבר ניסינו.
תמיד מזמינים אותנו ואחר-כך מגרשים. מעכשיו נשב כבר
על אדמה שלנו, במולדתנו שלנו"³ (כל ההדגשות שלי – י"פ).

ישנן גרסאות נוספות: גילוי אוצרות זהב השייכים ליהודים, הקמת בנק גדול לרכישת קרקעות בשביל הערבים באפריקה. טוב ליהודים טוב לערבים.

לכאורה סיפור ילדים הרפתקני (בדומה ל"יותם הקסם"), קשור עם מאורעות התקופה ובכל זאת מנותק ממצאיותה הריאליסטית. הגרסאות משתנות מפעם לפעם ומסלקות כל חיץ בין מציאות ודמיון, בין המתרחש בעולם החיצוני ובין עולמו הפנימי של המחבר. זהו סיפור בעל אופי סוריאליסטי הממיר את הריאלי, הפשוט, ההגייוני והשכלי בדמיונות, חזיונות-שווא וחלומות. אלו הן תופעות דומות מאוד לאותו סוג שיפקוד אותו מחדש כעבור שנים אחדות, בימים הקשים של הגיטו.

אך בכל התהוויות הדמיוני הזה מפליאה אותנו דווקא ההבנה שקורצ'אק מגלה בתהליכים של ההיסטוריה היהודית.

סיפורו "שלושת המסעות של הרשקה",⁴ שיצא לאור בראשית 1939 על ידי הקרן הקיימת לישראל במסגרת הסידרה "הספריה הארץ-ישראלית לילדים" וחולק כפרס לקוראי "מאלי פשגונד" – עורר

¹ נדפס לראשונה בתרגום מכתב-יד של ב' פומרנץ בגליונות "החלוץ-הצעיר" בווארשה (36) 1 – פברואר 1939; (37) 2 – מארס 1939; (38 – 39) 3 – 4 מאי-1939.

² יאנוש קורצ'אק, סיפורים לילדים, עמ' 49 – 50.

³ שם, עמ' 160.

⁴ Janusz Korczak, Trzy wyprawy Herska, nakładem "Keren Kajemet Le-Israel" I wyd. "Judaica" w
Warszawie, Biblioteka dla dzieci, Nr. 9.

ענין רב בחוגים שהכירו את מחברו. אף קורצ'אק ייחס לסיפור זה חשיבות רבה, שכן הוא מזכיר אותו במכתב אל יוסף ארנון: "עוד מעט תקבל סיפורי האחרון, 'שלושת המסעות של הרשקה'. זו תשובה למכתבו של אדווין מארקוזה. קטע ממנו צירפתי בסיום הסיפור".⁵

גם במכתב אחר מאותו תאריך אין הוא שוכח לציין את דבר הופעת הסיפור הזה.⁶ הסיפור עצמו הוא קצר, אך נושא, תוכנו וגיבורו הקנו לו את מקומו הייחודי ביצירתו של קורצ'אק.

גיבור הסיפור – הרשקה, שמע מפי הרבי שהיהודים עמדו פעם לפני סכנת השמדה.

"היתה אז מלחמה וטיטוס שרף את בית המקדש – – – כן, כן. היתה דליקה ועלו באש כל ספרי הקודש, כן, כן. אך לא. – נשרף רק הנייר והאותיות פרחו השמימה ונשארו בחיים. כן. אותיות התורה הקדושה חיות לנצח – – – אלוהים כעס על היהודים ורצה להשמידם, נטל קולמוס ונייר ועמד לחתום על גזר-הדין – להשמיד את כל היהודים. – את כולם? כן, כן. את כולם להרוג, להשמיד ולאבד – – – אך האותיות לא הניחו – – – פרחו, הסתתרו ולא נתנו לעשות דבר רע ליהודים..."⁷

הרשקה עצמו ניסה כבר פעם להגיע לארץ-ישראל, אך בדרך חלה ואיכר שמצא אותו החזירו.

אמרו לו: רחוקה היא ארץ-ישראל ועוד לא הגיע הזמן – – – אבל להרשקה אין סבלנות ואינו רוצה לחכות. ארכו ערבי-החורף ולילותיו. – גם המצוקה גברה: חנוכה בלי נר, פורים בלי גרגר-פרג ופסח בלי חתיכת מצה.

וכאשר השמש בישרה את האביב ויבשו קצת הדרכים יצא לדרך שנית. זמן רב לא חזר. זה סיפור ארוך. לימים, אמנם, חזר – – – אך היה עייף מאוד.

אחר כך יצא בפעם השלישית – – – ראה ערים רבות, גם בבתים שונים, אך לארץ לא זכה להגיע. זה היה משכבר הימים.⁸

הסיפור הזה עבר מדור לדור, במשך ארבעה דורות: סבא, אבא, נכד ונין.

עתה – מספר קורצ'אק – קיבלתי מכתב מהארץ, אך לא מהרשקה, הוא כבר מזמן איננו בחיים. המכתב הוא מבחור צעיר אחר שהגיע לארץ ועובד בפרדס. הוא כותב: "אני קורא כאן מעט וכן מדבר מעט. אני רואה פה הרבה דברים שעליהם קראתי פעם רק בספרים. כאשר אני משקה את העצים בפרדס אני רואה את הנמלים המבוהלות ממהרות להציל את ביציהן, הדורות הבאים..."⁹

מיהו הרשקה זה? האין זה כותב הסיפור עצמו ששמו ניתן לו על פי סבו, ושם סבו (הירש)?¹⁰ האין זה הנריק גולדמיט – נכדו של צבי-הירש גולדמיט – שהלך לארץ-ישראל פעמיים, חלם לעלות אליה בשלישית ולא זכרה?

למה לא זכה? – כאשר קיבל מאותו צעיר את המכתב המספר על הנמלים המבוהלות, ה"ממהרו להציל את ביציהן, הדורות הבאים" – מיהר קורצ'אק להשיב לו: "לו האנשים היו מבינים שבדורות הבאים טמונה התקווה היחידה שלנו ליצירה, – היו נוהגים כאותן הנמלים".¹¹

כאשר קדרו פני השמים ובישרו בואה של סופת-המלחמה, תקפוהו הספיקות ביחס לכל ענין העליה לארץ. שמא לדחות הכל ולנהוג כמנהג אותן נמלים, שכן הוא אביהם של מאות יתומים – – –

⁵ עמ' 219 בספר זה.

⁶ עמ' 222 בספר זה.

⁷ Janusz Korczak, Trzy wyprawy Herska, s. 22-23.

⁸ שם, עמ' 28 – 29.

⁹ שם, עמ' 31 – 32.

¹⁰ יאנוש קורצ'אק, מן הגטו, עמ' 160.

¹¹ עמ' 212 בספר זה.

אולי מן הראוי הוא להקדים את המאוחר ולציין את הפרט המובא במכתב של מיכאל זילברברג, מחנך שהתגורר תקופה ארוכה עם קורצ'אק בגיטו בבית-היתומים, בחלודנה 33. במכתב זה, אל יצחק צוקרמן, הוא כותב: "היה זה בקיץ 1941. באחת מישיבות השבת שלנו עם יאנוש קורצ'אק בחלודנה 33, תוך שיחה על ספרו של פראנץ ורפל 'ארבעים הימים של מוסה גאג', הזכרתי לו את התיאור המובא בספר זה, כאשר הרופא עוזב בדרך את הילדים לנפשם על מנת להציל את עצמו. על כך השיב לי קורצ'אק, שדבר כזה לא יכול לקרות בווארשה, שכן הוא לא היה נפרד בשום פנים ואופן מילדיו. זכו נא, דברים אלה נאמרו בקיץ 1941!"¹²

ואמנם זה לא קרה.

יאנוש קורצ'אק: דת הילד, ארץ התקווה. עמ' 219 – 220.

[ליוסף ארנון]

יוסף היקר,

כשאתה קורא היום במכתביהם של אישים מפני מאה שנים, התפרסמים עתה בדפוס, מכתבים ארוכים, שקולים היטב – כובשת אותך הרגשת אי-נחת. מה מכוערת, עניינית היא כתיבתנו היום; דומה שאינה ראויה לדפוס, לא רק בשביל מאות, אלא אפילו לקריאו של איש אחד.

מכתבך האחרון תובע תשובה על גליונות אחדים באותיות דפוס קטנות. החלטתי לעשות זאת. – עוד מעט תקבל את סיפורי האחרון, "שלושת המסעות של הרשקה". זוהי תשובה על מכתבו של אדווין מארקוזה. קטע ממנו צירפתי בסיום הסיפור. הוא הדין במכתבך זה. – בוודאי קראת בירחון עברי את שלוש שיחותי ברדיו על הנושא: "בדידות הילד, הנעורים, הזיקנה", בתרגומו של דב שטוק. – במכתבים אחדים של מאזינים אלמונים נשמע הצער על שפסחתי על בדידותה של בגרות, הקשה בבדידות, לפי סברתם. לא רציתי לחזור אל הנוא, אך עתה עלה בדעתי, כי אפילו למעני כדאי היה להגות בבעיה ולעבדה. דחיפה לכך נתן מכתבך. אולי חשוב הדבר דווקא בשביל ארץ-ישראל (בשביל עולים ומהגרים צעירים בכלל). יש קושי אחד: האם אפשר לפתח את הנושא בכנות גמורה? אני יודע, כי עלולה לבוא התנגדות ערה. עניין הגעגועים והאכזבה – כגון צער או רעב-למחצה, או שעמום? כל עשר שנים מחשב אדם לא את מעשיו, אלא את אכזבותיו. הוא מחפש באורח לא מודע נושא לעשר השנים החדשות. נשאלת השאלה: מה הלאה, ובכלל מה? מצאתי תשובה, יחידה, כנראה: ילד – בן – (בת) – נכד. – אבל צריך לדעת כיצד.

הוי, יוסף, כמה קשה, וגם חשובה בעיה זו לעיבוד. – אינני יודע מתי וכיצד אגש לעבודה זו: לא נחפז, כי חשוב הדבר. אם תושלם, תענה – לפי הבנתי – על ספיקותיך. ולפי שעה ברכה לבבית ואולי משהו על כך, מה הביא לך הילד?...
קורצ'אק (גולדשמיט)

¹² מכתב של מיכאל זילברברג אל יצחק צוקרמן מיום 16.9.1968. צילום המכתב – בית לוחמי הגיטאות, ארכיון קורצ'אק.